

## Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 10 (2003)

Διακυβέρνηση



**Arend Lijphart, Patterns of democracy. Government forms and performance in thirty-six countries**

*Βασιλική Γεωργιάδου*

doi: [10.12681/sas.708](https://doi.org/10.12681/sas.708)

Copyright © 2015, Βασιλική Γεωργιάδου



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

### Βιβλιογραφική αναφορά:

Γεωργιάδου Β. (2015). Arend Lijphart, Patterns of democracy. Government forms and performance in thirty-six countries. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 10, 258–267. <https://doi.org/10.12681/sas.708>

- Narcotic Use in America, 1923 - 1965*. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Δασκαλάκη, Η. & Τσίγκανου, Ι. (2000). 'Το Πολιτικό Παράδειγμα στην Εγκληματολογία και η Απαγορευμένη Χρήση Εξαρτησιογόνων Ουσιών'. Σε Η. Δασκαλάκη κ. ά. (επιμ.) *Εγκληματίες και Θύματα στο Κατώφλι του 21ου αιώνα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Habermas J. (1987). *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Kleiman M. A. R. (1992). *Against Excess: Drug Policy for Results*. New York: Basic Books.
- Λαμπίρη - Δημάκη, Ι. (επιμ.) (2002). *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα Σήμερα. Η Ολοκλήρωση της Τριτολογίας 1959-2000*, τόμ. Γ. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Lyotard J. F. (1985). *The Post-Modern Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Musto D. (1987). *The American Disease: Origins of Narcotic Control*. Oxford University Press.
- Pearson G. (1995). *Drugs, Crime and Aliens: Re-Writing Cultural History*. Boston: Annual Meeting of the American Society of Criminology (November).
- Pearson J. (1999). 'Drugs at the End of the Century'. *The British Journal of Criminology*, 39. 4.
- Rosenau P.M. (1992). *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, Intrusions*. Princeton University Press.

**Arend Lijphart, *Patterns of democracy. Government forms and performance in thirty-six countries*, Yale University Press, New Haven and London 1999, 351 σελ.**

Δεκαπέντε χρόνια μετά τη δημοσίευση του βιβλίου του με τίτλο *Democracies* (1984) και τριάντα ένα χρόνια μετά τη δημοσίευση της ακόμα επίκαιρης μελέτης του *Typologies of democratic systems* (1968) ο Arend Lijphart, καθηγητής της πολιτικής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας, San Diego, επανέρχεται σε ένα πεδίο της συγκριτικής πολιτικής που γνωρίζει ιδιαίτερος καλά. Ίσως, μάλιστα, να το γνωρίζει καλύτερα από οποιονδήποτε άλλο, αν εμπιστευθούμε την κρίση του Robert A. Dahl, ο οποίος έγραψε σχετικά: 'Δεν μπορώ να σκεφτώ κανέναν άλλο επιστήμονα

που να είναι τόσο καλά καταρτισμένος όσο ο Lijphart, για να γράψει ένα βιβλίο όπως αυτό. Τα συστήματα διακυβέρνησης, τόσο ως προς τα μορφολογικά τους γνωρίσματα ('ποιος κυβερνά και για ποιον'), όσο και ως προς τις επιδόσεις τους, δηλαδή τα αποτελέσματα στα οποία συμβάλλουν στο επίπεδο της μακρο-οικονομίας και της κοινωνικής πολιτικής, κυρίως όμως στο επίπεδο της ποιότητας της δημοκρατίας (ατομικά δικαιώματα, προστασία μειονοτήτων, περιβάλλοντος κ.λπ.), βρίσκονται στο επίκεντρο της ανάλυσης του αμερικανού καθηγητή.

Να σημειωθεί εξ αρχής ότι ο Lijphart αναφέρεται ουσιαστικά σε *συστήματα διακυβέρνησης εν τη ευρεία εννοία*, εφόσον σε αυτά εντάσσει τόσο τις *μορφές του διοικείν και του κυβερνάν* (government) όσο και εκείνες των *σχέσεων κυβέρνησης/κράτους και οργανωμένης κοινωνίας πολιτών (η διακυβέρνηση εν τη στενή εννοία, governance)*. Φαίνεται, μάλιστα, να υποστηρίζει ότι οι επιλεγείσες μορφές του διοικείν και του κυβερνάν δημιουργούν συνήθως αντίστοιχης ποιότητας προϋποθέσεις για τη διαχείριση των προβλημάτων και τη λήψη των αποφάσεων. Στηρίζονται οι μορφές του κυβερνάν στο βρετανικό μοντέλο δημοκρατίας, τότε η διαχείριση των προβλημάτων και η λήψη των αποφάσεων περιέρχονται στην ευθύνη της εκάστοτε μονοκομματικής κυβέρνησης. Στηρίζονται, αντιθέτως, οι μορφές του κυβερνάν σε μια συναινετική αντίληψη της δημοκρατίας, βάσει της οποίας επιδιώκεται η όσο το δυνατόν ευρύτερη συμμετοχή δυνάμεων στην κυβέρνηση, τότε η διαχείριση των προβλημάτων και η λήψη των αποφάσεων γίνεται μια συλλογική υπόθεση ενός κυβερνώντος πολυκομματικού (έως και πανκομματικού) συνασπισμού εξουσίας. Σε αυτόν το κυρίως ζητούμενο, *σε μια πρώτη φάση*, είναι η επίτευξη μιας ευρείας συμφωνίας προκειμένου να υπάρξουν εφαρμόσιμες και, για όσο το δυνατόν περισσότερα πολιτικά 'στρατόπεδα', ωφέλιμες πολιτικές αποφάσεις. Επιπλέον όσο καλύτερα και αποτελεσματικότερα λειτουργεί η διαδικασία λήψης των αποφάσεων (η διακυβέρνηση εν τη στενή εννοία), με ανταγωνιστικούς ή συναινετικούς όρους αναλόγως, τόσο περισσότερο δικαιώνονται οι δομές του διοικείν και του κυβερνάν από τις οποίες αυτή έχει αναδειχθεί. Εμφανίζεται, αντιθέτως, περιορισμένη αποτελεσματικότητα και χαμηλή ποιότητα στις πολιτικές αποφάσεις, πέραν των όποιων εξωτερικών επιρροών και συγκυριών μπορεί να έχουν συμβάλει σε αυτό, θα πρέπει να αναζητηθεί μια καλύτερη αντιστοίχιση ή/και ένας άλλος συσχετισμός μεταξύ της υφιστάμενης πολιτικής κουλτούρας, των θεσμών εξουσίας και των μερών ('στρατοπέδων', ομάδων συμφερόντων) που εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων.

Το 'πλειοψηφικό μοντέλο δημοκρατίας' (αλλιώς 'ανταγωνιστικό' ή 'μοντέλο Westminster') και το 'συναινετικό μοντέλο δημοκρατίας' (αλλιώς και 'διαπραγματευτικό' ή 'μοντέλο των αναλογιών' ή 'δημοκρατίας του κονκορδάτου' κ.λπ.) βρίσκονται στο επίκεντρο της ανάλυσης του Lijphart. Παρότι ο συγγραφέας έχει δημιουργήσει μια τυπολογία της δημοκρατικής διακυβέρνησης, στόχος του δεν είναι η κατασκευή ιδεατών τύπων, ούτε και η απλή τυποποίηση της πολύμορφης πραγματικότητας των δημοκρατικών πολιτικών συστημάτων. Διευρύνοντας την έρευνά του από τις είκοσι μια χώρες που περιλαμβάνονται στο σύγγραμμά του *Democracies* στις τριάντα έξι που αναλύονται στο παρόν βιβλίο, ο Lijphart επιδιώκει από την οπτική γωνία της πολιτικής επιστήμης να απαντήσει σε 'κατά βάση δύο' κεντρικά ερωτήματα/προβλήματα της εφαρμοσμένης πολιτικής: *Πρώτον*, ανταγωνιστική και πλειοψηφική ή συναινετική και συμμετοχική δημοκρατία, πότε, πώς και γιατί; *δεύτερον*, όντως 'κάνει κάποια διαφορά' για την ποιότητα της δημοκρατίας η επιλογή του ενός ή του άλλου προτύπου;

Απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα άρχισε να αναζητεί ο συγγραφέας τη δεκαετία του 1960, όταν ως νεαρός ακόμη ερευνητής στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας (Berkeley) ξεκίνησε να μελετά τα συστήματα διακυβέρνησης των δυτικών χωρών. Εφαπτήριο στην έρευνά του ήταν η απλή εμπειρική διαπίστωση ότι οι μεταπολεμικές δημοκρατίες εξακολουθούσαν να διακρίνονται από ένα διαφορετικό επίπεδο κοινωνικής σταθερότητας και συνοχής.

'Άλλες ήταν αρκετά ομοιογενείς και συνεκτικές ('μη-πληθυντικές'/non-plural), με διατοπικού χαρακτήρα και κοινωνικο-οικονομικού περιεχομένου διαιρετικές τομές, χωρίς διαλυτικές διαιρέσεις στο εσωτερικό τους. Σε τέτοιου τύπου μη-πληθυντικές κοινωνίες το εκλογικό σώμα έχει την τάση να συγκλίνει προς το κέντρο του άξονα αριστεράς-δεξιάς, το ίδιο όπως συμβαίνει και με τα πολιτικά κόμματα, η εναλλαγή των οποίων στην κυβερνητική εξουσία έχει μια λογική κανονικότητα, έτσι ώστε κανένα να μην μετατρέπεται είτε σε ένα κόμμα μιας οιονεί μόνιμης κυβέρνησης είτε σε ένα κόμμα μιας οιονεί μόνιμης αντιπολίτευσης. Στις ομοιογενείς, συνεκτικές και μη-πληθυντικές αυτές κοινωνίες το μοντέλο διακυβέρνησης του Westminster: δικομματισμός ή μικρός 'αποτελεσματικός αριθμός κομμάτων', μονοκομματικές κυβερνήσεις, ισχυρή εκτελεστική εξουσία, πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα, πλουραλιστική μορφή οργάνωσης των συμφερόντων, αλλά και ενιαία/μη ομοσπονδιακή κρατικο-διοικητική δομή, μπορεί να αποτελέσει τη λιγότερο επιλογική διακυβέρνηση.

'Άλλες πάλι μεταπολεμικές κοινωνίες εμφανίζονται ως 'πληθυντικές'

(plural), όπως αποκαλεί ο Lijphart όσες διαθέτουν μια διαιρεμένη ή και πολυκερατιασμένη πολιτική κουλτούρα, η οποία επιπλέον είναι δομημένη κατά τον τύπο των ερμητικά κλειστών και μεταξύ τους αποκομμένων 'στρατόπεδων' (closed camp) (πρόκειται για τα zuilen στην Ολλανδία, τα Lager στην Αυστρία, τα Milieu στη Γερμανία και την Ελβετία κ.λπ.). Στις ανομοιογενείς ως προς την πολιτική τους κουλτούρα και πληθυντικές ως προς τις διαιρετικές τους τομές κοινωνίες οι συγκρούσεις είναι 'δυνατές' ή και 'πιθανές', αλλά 'όχι και αναπότρεπτες', σύμφωνα με τον Lijphart. Βέβαια, όσο πιο πολυκερατιασμένη εμφανίζεται η πολιτική κουλτούρα σε μια κοινωνία, τόσο περισσότερες και εντονότερες είναι οι κοινωνικές συγκρούσεις που την απειλούν. Για να μη μεταβληθούν οι σύγχρονες αυτές δημοκρατίες σε ομοιώματα της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης θα έπρεπε να εξευρεθούν μορφές διακυβέρνησης που να αδρανοποιούν τις κοινωνικο-οικονομικές, θρησκευτικές, εθνο-πολιτισμικές και όποιες άλλες οξείες διαιρετικές τομές ελλόχευαν στο εσωτερικό τους. Η επιλογή του κατάλληλου συστήματος διακυβέρνησης που θα στηριζόταν όχι στον αποκλεισμό, στον ανταγωνισμό και στην κατάσχυση του ισχυρότερου στρατοπέδου επί των υπολοίπων, αλλά στη διαπραγμάτευση και στον συμβιβασμό, στη διαβούλευση και στην αναλογική συμμετοχή ει δυνατόν όλων των στρατοπέδων, θα μπορούσε να μετατρέψει αυτές τις κεντρόφυγες κοινωνίες σε περιεκτικές και συναινετικές δημοκρατίες. Ένα μοντέλο διακυβέρνησης που θα στηρίζεται στη συγκρότηση κυβερνήσεων (μεγάλου ή ευρέως) συνασπισμού, θα διασφαλίζει μια ισορροπία δυνάμεων μεταξύ εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας, θα συμβάλλει στην ανάδειξη ενός πολυκομματικού συστήματος, ενώ θα προωθεί τη νεοκορπορατιστική οργάνωση των συμφερόντων, όπως και την ομοσπονδιακή και αποκεντρωμένη μορφή οργάνωσης του κράτους, συνιστά ένα μοντέλο διακυβέρνησης κατάλληλο να εφαρμοστεί στις ανομοιογενείς και πληθυντικές κοινωνίες. Ένα τέτοιο μοντέλο διακυβέρνησης 'δίνει έμφαση στη δημιουργία όρων συναίνεσης' και η δύναμή του έγκειται στο ότι επιδιώκει να υπάρξει 'μια ευρεία συμφωνία στις πολιτικές αποφάσεις', ισχυρίζεται ο Lijphart. Επιδιώκει (ή οφείλει να επιδιώκει) όμως και το συνεχές 'μοίρασμα της εξουσίας' (power-sharing), μια αρχή που αποτελεί δικλείδα ασφαλείας, προκειμένου η συναινετική δημοκρατία να μη μετατραπεί σε ένα καρτέλ εξουσίας όσων έχουν αποδεχθεί τους όρους της αρχικής συμφωνίας. Επειδή σε αυτόν τον τύπο δημοκρατίας (σχεδόν) όλα τα πολιτικά, κοινωνικο-οικονομικά κ.ά. στρατόπεδα, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, μετέχουν στη διακυβέρνηση, το σύστημα χρειάζεται ορισμένους επιπλέον θεσμούς. Αυτοί θα πρέπει να είναι σε θέση,

συμπληρωματικά ή και σε πλήρη ανεξαρτησία, να ελέγχουν τις αποφάσεις (Ανώτατο/Συνταγματικό Δικαστήριο), να συναποφασίζουν (ύπαρξη μιας Άνω Βουλής, ισότιμης με την Κάτω), ή και να λαμβάνουν αποφάσεις σε κρίσιμα ζητήματα οικονομικής διαχείρισης (Κεντρική Τράπεζα).

Όπως αναφέραμε στα παραπάνω, το δεύτερο κεντρικό ερώτημα που απασχολεί τον Lijphart είναι αν όντως 'κάνει κάποια διαφορά' για την ποιότητα της δημοκρατίας η επιλογή του ενός ή του άλλου προτύπου διακυβέρνησης. Ο συγγραφέας κατ' αρχάς αναφέρεται στις επικρατούσες επί του ζητήματος απόψεις, στη 'συμβατική σοφία', η οποία ζυγίζοντας τα υπέρ και τα κατά του ενός και του άλλου προτύπου καταλήγει σε έναν 'συμφηρισμό': Η συναινετική δημοκρατία είναι πιο συμμετοχική και πιο αντιπροσωπευτική, αλλά η ανταγωνιστική δημοκρατία είναι πιο αποτελεσματική στο policy-making. Η συναινετική δημοκρατία εξασφαλίζει μεγαλύτερη ποιότητα στις αποφάσεις, αλλά η ανταγωνιστική ταχύτητα στην ανάληψη δράσης και συνεκτικότητα στις λαμβανόμενες αποφάσεις, άρα και μεγαλύτερη σταθερότητα στη διακυβέρνηση.

Τα αντεπιχειρήματα του Lijphart ανατρέπουν τη συμβατική σοφία του συμφηρισμού: Ταχύτερες αποφάσεις, σαν αυτές που μπορεί να λάβει μια μονοκομματική κυβέρνηση, δεν σημαίνουν και καλύτερες αποφάσεις, ενώ οι υποτιθέμενες συνεκτικότερες αποφάσεις της κινδυνεύουν να ανατραπούν μόλις λάβει χώρα μια αλλαγή στο τιμόνι της εξουσίας. Εξάλλου αποφάσεις στο επίπεδο της μακρο-οικονομικής διαχείρισης δεν απαιτούν τόσο 'μίαν ισχυράν χείραν', αλλά 'μίαν σταθεράν χείραν', την οποία εξασφαλίζει μια κυβέρνηση συνασπισμού και μια συναινετική διακυβέρνηση, ισχυρίζεται ο Lijphart. 'Η πλειοψηφική δημοκρατία', έτσι κάποιες σκέψεις του,

'δεν ξεπερνά τη συναινετική στα ζητήματα μακρο-οικονομικής διαχείρισης ούτε στον έλεγχο της βίας, 'αν και στην πραγματικότητα επί αυτών η συναινετική δημοκρατία έχει μια ελαφρά υπεροχή. Ωστόσο η συναινετική δημοκρατία όντως ξεπερνά την πλειοψηφική σε ζητήματα ποιότητας της δημοκρατίας και δημοκρατικής αντιπροσώπευσης, όπως και σε ζητήματα που αφορούν στην ευγένεια και στην ηπιότητα που διακρίνει τους εν γένει προσανατολισμούς της δημόσιας πολιτικής'.

Το βιβλίο του Arend Lijphart *Patterns of Democracy* (1999) αποτελεί ένα επιστημονικό σύγγραμμα-συνηγορία υπέρ της συναινετικής δημοκρατίας και διακυβέρνησης. Ιστορικές παραδόσεις, αλλά και η επικρατούσα πολιτική κουλτούρα προδιαθέτουν για τον τύπο δημοκρατίας που θα υιοθετηθεί. Εκεί ωστόσο που υπάρχουν οι αναγκαίες προϋποθέσεις, ή και μόνον η αναγκαιό-

τητα για συναινετική διακυβέρνηση (περίπτωση Βελγίου), η ευκαιρία δεν θα πρέπει να χαθεί, φαίνεται να λέει ο Lijphart, πολλώ μάλλον που τεχνικώς είναι δυνατόν να αποφευχθούν οι συνήθεις αδυναμίες της συναινετικής διακυβέρνησης, οι οποίες είναι ο κομματικός κατακερματισμός και η κυβερνητική αστάθεια. Με την εισαγωγή λ.χ. μιας 'ρήτρας εισόδου' στη Βουλή (το γνωστό μας 'σκαλοπάτι') μπορεί να περιοριστεί ο κομματικός κατακερματισμός. Επίσης, με την υιοθέτηση της 'εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας' (constructive vote of no confidence) είναι δυνατόν να καταπολεμηθεί ο κίνδυνος της κυβερνητικής αστάθειας. Στην περίπτωση της 'εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας' πρόκειται για την υποχρέωση του Κοινοβουλίου, με την έκφραση της δυσπιστίας του στο πρόσωπο ενός πρωθυπουργού/καγκελαρίου, να εκλέξει αμέσως τον διάδοχό του. Αυτό συνέβη το 1982 στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, με την έκφραση δυσπιστίας του Bundestag στο πρόσωπο του τότε καγκελαρίου Helmut Schmidt (SPD), γεγονός που επέφερε τη διάλυση της κυβέρνησης συνασπισμού Σοσιαλδημοκρατών-Φιλελευθέρων και την ταυτόχρονη εκλογή (χωρίς προσφυγή στις κάλπες) ως καγκελαρίου του Helmut Kohl (CDU) στο πλαίσιο μιας κυβέρνησης Χριστιανοδημοκρατών/Χριστιανοκοινωνιστών και Φιλελευθέρων.

Ο Arend Lijphart είναι βαθιά πεπεισμένος για την ποιοτική υπεροχή της συναινετικής δημοκρατίας. Μόνον έτσι μπορεί να εξηγηθεί ότι 'από το κατά τα άλλα τόσο εμβριθές αυτό σύγγραμμά του' απουσιάζει μια κριτική διερεύνηση των αδυναμιών της συναίνεσης. Μάλιστα, σε ορισμένα σημεία της ανάλυσής του ο συγγραφέας δείχνει να εθελουφλεί ενώπιον της ίδιας της πραγματικότητας, όπως αυτή εμφανίζεται με επίκεντρο δύο ζητήματα που τόσο έχουν συζητηθεί στη δεκαετία του 1990. Το ένα είναι εκείνο της *εκλογικής συμμετοχής* και το δεύτερο εκείνο του βαθμού *ικανοποίησης από τη δημοκρατία*. Κατά τον Lijphart η ποιοτική υπεροχή της συναινετικής έναντι της ανταγωνιστικής δημοκρατίας είναι προφανής, εφόσον η πρώτη εξασφαλίζει υψηλότερους δείκτες εκλογικής συμμετοχής (κατά μέσο όρο 7,5 ποσοστιαίες μονάδες για τις τριάντα έξι χώρες του μοντέλου του), αλλά και σαφώς υψηλότερα ποσοστά ικανοποίησης των πολιτών από τη λειτουργία της δημοκρατίας (κατά μέσο όρο 17 μονάδες). Ο συγγραφέας χαρακτηρίζει μάλιστα την εκλογική συμμετοχή ως 'έναν έξοχο δείκτη δημοκρατικής ποιότητας', παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι τα υψηλότερα ποσοστά εκλογικής συμμετοχής, 'όταν αυτά δεν υπαγορεύονται από την υποχρεωτικότητα της ψήφου', έχουν παρατηρηθεί σε εποχές αποσταθεροποίησης (Δημοκρατία της Βαϊμάρης) και εν γένει σε εποχές κρίσης και μεταβατικής κατάστασης του πολιτι-

κού καθεστώτος. Ο Lijphart παραγνωρίζει τα επιχειρήματα της σχολής της ορθολογικής επιλογής, τα οποία δίνουν μια άλλη διάσταση στη σχέση εκλογικής συμμετοχής και ποιότητας της δημοκρατίας. Έτσι, σε περιόδους δημοκρατικής ομαλότητας, όταν ο ορθολογικός ψηφοφόρος κρίνει ότι η έκβαση της εκλογικής διαδικασίας υπέρ του ενός ή του άλλου κόμματος ούτε θα αυξήσει ούτε θα μειώσει τα εισοδήματα χρησιμότητάς του, είναι ορθολογικό και, πάντως, όχι αντιδημοκρατικό, να απόσχει από την όλη διαδικασία. Επιπλέον, για όσους ισχυρίζονται ότι η εκλογική συμμετοχή αποτελεί 'έναν έξοχο δείκτη δημοκρατικής ποιότητας', να επισημανθεί ότι στην ποιότητα της δημοκρατίας ανήκει εξίσου και η εναλλακτική δυνατότητα του ψηφοφόρου να απόσχει, καθότι η εκλογική αποχή αποτελεί μια πολιτική επιλογή του ψηφοφόρου και όχι απαραίτητα μια στάση αδιαφορίας και απάθειας. Στην εμπειρικού περιεχομένου επισήμανση του Lijphart, ότι η εκλογική αποχή είναι υψηλότερη στις ανταγωνιστικές από ό,τι στις συναινετικές δημοκρατίες, να παρατηρήσουμε ότι τούτο δεν σημαίνει a priori υψηλότερη ποιότητα των συναινετικών έναντι των ανταγωνιστικών δημοκρατιών. Μάλλον σχετίζεται με το γεγονός ότι στις ανταγωνιστικές δημοκρατίες με τέλειο δικομματισμό, ή έστω με μικρό αποτελεσματικό αριθμό κομμάτων, δηλαδή σε εκείνες που λειτουργεί η αρχή της κυβερνητικής εναλλαγής, μπορεί καλύτερα να αναδειχθεί το πολιτικό περιεχόμενο μιας πράξης εκλογικής αποχής. Και τούτο για δύο λόγους: Πρώτον, διότι η αποχή έστω και ενός ψηφοφόρου στις μονοεδρικές περιφέρειες για τις οποίες ισχύει the-first-past-the-post μπορεί να αποβεί καθοριστική για το ποιος υποψήφιος ποιου κόμματος θα καταλάβει την έδρα· δεύτερον, ιδίως στις εκλογικές περιφέρειες που η έδρα δεν παίζεται στην ψήφο, μια στάση αποχής συνιστά μια σιωπηρή διαμαρτυρία εκείνων που είναι δυσαρεστημένοι με το κόμμα που κατά παράδοση ψηφίζουν, χωρίς όμως (ακόμα) να επιθυμούν να στραφούν σε κάποιο άλλο. Η στάση της σιωπηρής διαμαρτυρίας δεν έχει ιδιαίτερο πολιτικό νόημα στις συναινετικές δημοκρατίες. Σε αυτές, ακριβώς επειδή η κυβερνητική αλλαγή είναι τις περισσότερες φορές 'μερική' όπως και ο Lijphart αναφέρει, υπό την έννοια ότι κάποιος κομματικός εταίρος αποχωρεί του κυβερνητικού σχήματος χωρίς αυτό να μεταβάλλεται ριζικά ως προς την κυρίως δομή του, δεν είναι η σιωπηρή διαμαρτυρία του εκλογικού σώματος, δηλαδή η στάση της 'αποχώρησης' αν θέλαμε να μεταχειριστούμε τις έννοιες του Hirschman, που μπορεί να αλλάξει τον προσανατολισμό τους. Στην περίπτωση των συναινετικών δημοκρατικών και των συμμετοχικών συστημάτων διακυβέρνησης η κυβερνητική αλλαγή απαιτεί την έκφραση μιας ηχηρής διαφωνίας και δια-

μαρτυρίας εκ μέρους του εκλογικού σώματος ('voice' κατά τον Hirschman), πράγμα που για να συμβεί θα πρέπει οι ψηφοφόροι να συμμετάσχουν στην εκλογική διαδικασία και όχι να απόσχουν από αυτή.

Με βάση τα παραπάνω, η εκλογική συμμετοχή δεν αποτελεί a priori 'έναν έξοχο δείκτη δημοκρατικής ποιότητας', όπως ο Lijphart αναφέρει, αλλά έναν έξοχο δείκτη έκφρασης της κατά Hirschman 'διαμαρτυρίας' (voice), όπως έναν έξοχο δείκτη έκφρασης της κατά Hirschman 'αποχώρησης' (exit) αποτελεί η στάση της εκλογικής αποχής (Hirschman 2002). Αυτό που φαίνεται να είναι κρίσιμο για τον βαθμό ικανοποίησης των πολιτών από τη λειτουργία της δημοκρατίας είναι το κατά πόσον η στάση της σιωπηρής διαμαρτυρίας στις ανταγωνιστικές/πλειοψηφικές δημοκρατίες, όπως και η στάση της ηχηρής διαμαρτυρίας στις συναινετικές, λαμβάνονται υπόψη και επηρεάζουν το όλο σύστημα της εν τη ευρεία εννοία διακυβέρνησης, στο οποίο εκδηλώνονται. Η διαπίστωση του Lijphart ότι

'οι πολίτες στις συναινετικές δημοκρατίες είναι σημαντικά περισσότερο ικανοποιημένοι από τις επιδόσεις του δημοκρατικού καθεστώτος από ό,τι οι πολίτες των πλειοψηφικών δημοκρατιών',

δεν είναι εύκολο να γίνει αποδεκτή, ακριβώς επειδή γνωρίζουμε ότι επί του συγκεκριμένου ζητήματος δεν υπάρχουν 'σκληροί' δείκτες μέτρησης της ικανοποίησης των πολιτών από τη δημοκρατία. Οι θεωρούμενοι δε ως 'μαλακοί' δείκτες (ψήφος στα κομματικά άκρα, ποσοστό συσπείρωσης των κυβερνητικών κομμάτων κ.λπ.) δίνουν μια μάλλον ασαφή και ασταθή εικόνα ως προς τις εκδηλώσεις δυσθυμίας των πολιτών απέναντι στην πολιτική και τα πολιτικά κόμματα (Poguntke/Scarrow 1996, Κατσούλης 2002).

Στη μελέτη του *Typologies of democratic systems*, η οποία έχει δημοσιευτεί στο πρώτο τεύχος του πρώτου τόμου της επιθεώρησης *Comparative Political Studies* (1968), ο Lijphart έχει αναφερθεί σε τρεις βασικούς τύπους δημοκρατικών συστημάτων: στην 'κεντρόφυγο δημοκρατία', με χαρακτηριστικό γνώρισμα την κατακερματισμένη πολιτική της κουλτούρα, στη 'συνενωτική δημοκρατία' (consociational democracy), στην οποία η διαρεμένη πολιτική της κουλτούρα δημιουργεί και τις προϋποθέσεις για προσαρμογή και συναίνεση και στην 'κεντρομόλο δημοκρατία', η ομογενοποιημένη πολιτική κουλτούρα της οποίας δίνει την ευκαιρία σε ανταγωνισμό χωρίς διαιρέσεις και σε εναλλαγή των κομμάτων στην εξουσία. Με την πολιτική ανάπτυξη των μεταπολεμικών δημοκρατιών κατ' ουσίαν ο πρώτος τύπος εξέλιψε, ενώ ο δεύτερος τύπος της 'συνενωτικής' ή 'συναινετικής δημοκρατίας' ανέδειξε έναν τέταρτο

τύπο: εκείνον της ‘αποπολιτικοποιημένης δημοκρατίας’ (depoliticized democracy). Έναν τέτοιο τύπο δημοκρατίας εμφανίζεται, έγραφε ο Lijphart το 1968, όταν ενώ η πολιτική κουλτούρα ομογενοποιείται και οι οξείες διαιρετικές τομές ατονούν, εξακολουθούν να εφαρμόζονται συναινετικής μορφής (δια)κυβέρνησης. Τούτο πρακτικά σημαίνει ότι η διαπραγμάτευση και ο συμβιβασμός δεν προκύπτουν πλέον από την ανάγκη σταθεροποίησης και ολοκλήρωσης της δημοκρατίας, αλλά εξυπηρετούν πρωτίστως τις ανάγκες μιας πολιτικο-διοικητικής τάξης που έχει εξειδικευτεί στις τεχνικές της συναίνεσης, διασφαλίζοντας μέσω αυτών την πολιτικο-επαγγελματική της επιβίωση. Όσο μάλιστα τεχνοκρατικοποιείται η διακυβέρνηση και όσο εξειδικεύονται και περιπλοκοποιούνται τα τρέχοντα προβλήματα, τόσο πιο αναγκαίες γίνονται και οι τεχνικές της και αυτή η ίδια.

Η ανάλυση αυτή του Lijphart, αν και εξαιρετικά επίκαιρη, δεν ελήφθη υπόψη κατά τη συγγραφή του βιβλίου του *Patterns of Democracy*. Εάν το επιχείρημα αυτό είχε ληφθεί υπόψη, μπορεί να αποδυνάμωνε ορισμένες βεβαιότητες σχετικά με την ποιοτική ανωτερότητα της συναινετικής διακυβέρνησης, θα προσέθετε όμως επιπλέον εξηγητική δύναμη στο μοντέλο του. Όπως η πλειοψηφική δημοκρατία όταν εφαρμόζεται σε συνθήκες διαιρεμένης πολιτικής κουλτούρας μπορεί να μεταβληθεί σε ένα σύστημα αποκλεισμού ενός τμήματος της κοινωνίας από την εξουσία, ακόμη και σε ένα αυταρχικό αποφασισοκρατικό μοντέλο κυριαρχίας, έτσι και η συναινετική δημοκρατία υπάρχει ο κίνδυνος να μεταβληθεί σε ένα κακέκτυπο δημοκρατίας. Κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί είτε όταν αποκλείεται η εκπροσώπηση κάποιων ομάδων συμφερόντων από το σύστημα διακυβέρνησης που έχει νοθευθεί είτε/και όταν το σύστημα διακυβέρνησης από ένας μηχανισμός επίλυσης προβλημάτων μεταβληθεί σε έναν μηχανισμό ‘ομοιοστασίας’ του συστήματος και όσον το διοικούν (Lehmbruch 1967).

Βασιλική Γεωργιάδου

### Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Hirschman, O. A. (2002). *Αποχώρηση, Διαφωνία και Αφοσίωση. Αντιδράσεις στην Παρακμή Επιχειρήσεων, Οργανώσεων και Κρατών*. Πρόλογος-Επιμέλεια Η. Κατσούλης. Μετάφραση Τ. Πλυτά. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση (*Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Harvard University Press 1970).

- Κατσούλης, Η. (2002). Η Απαξίωση των Πολιτικών Κομμάτων και το «Παράδοξο της Ανάπτυξης». Σε Η. Κατσούλη (επιμ.) *Νέα Σοσιαλδημοκρατία. Περιεχόμενα Πολιτικής, Θεσμοί, Οργανωτικές Δομές*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 15-76.
- Lehbruch, G. (1967). *Proporzdemokratie. Politisches System und Politische Kultur in der Schweiz und in Österreich*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Lijphart, A. (1984). *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lijphart, A. (1968). 'Typologies of Democratic Systems'. *Comparative Political Studies*, 1, 1: 3-44.
- Poguntke, T. & Scarrow, S. (eds.) (1996). The Politics of Anti-Party Sentiment. *European Journal of Political Research* (Special Issue), 29, 3.

**Richard A. Posner, *Law, economics and democracy: Three lectures in Greece*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 2002, 72 σελ.**

Ο Richard Posner, ανώτατος δικαστής και Καθηγητής στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Σικάγου, είναι ο πνευματικός πατέρας της Σχολής της Οικονομικής Αναλύσεως του Δικαίου (ΟΑΔ). Η ΟΑΔ αποτελεί το επιστημολογικό παράδειγμα που έχει ασκήσει τη μεγαλύτερη επιρροή στην εξέλιξη της σύγχρονης αμερικανικής νομικής σκέψης. Είναι χαρακτηριστικό ότι η επιρροή του Richard Posner στην αγγλοσαξονική αλλά και στην παγκόσμια νομική επιστήμη (έτσι όπως αυτή μπορεί να 'μετρηθεί' από το πλήθος των παραπομπών στο έργο του) ξεπερνά κατά πολύ εκείνη οποιοδήποτε άλλου θεωρητικού στην ιστορία της νομικής επιστήμης. Η έκδοση αυτή περιλαμβάνει τα κείμενα τριών διαφορετικών ομιλιών που έδωσε ο Posner τον Σεπτέμβριο του 2002 με αφορμή την επίσκεψή του στην Ελλάδα.

Στην πρώτη του ομιλία, που έδωσε στη Θεσσαλονίκη με την αφορμή της αναγόρευσής του σε επίτιμο διδάκτορα από τη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, ο Posner παρουσιάζει την αλματώδη ανάπτυξη της ΟΑΔ στις Η.Π.Α. κι αιτιολογεί, μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα, την ευρύτατη κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες εφαρμογή της οικονομικής ανάλυσης στην αμερικανική νομική θεωρία και πράξη. Αρχικά, η ΟΑΔ είχε δώσει έμφαση σε δικαιοκούς κλάδους που είχαν άμεση σχέση με τα οικονο-